

ПРАВОВА ПРИРОДА КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ ЯК ОБ'ЄКТА ІННОВАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

К. В. Єфремова,

канд. юрид. наук, в. о. вченого секретаря НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, доц. кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету (ІНЖЕК)

Досліджено правову природу програмного забезпечення, висвітлено позитивні і негативні сторони захисту комп'ютерних програм як об'єктів авторського права. Особлива увага приділена захисту не лише форми – тексту (коду) програми, а й суті, функціям, які вона виконує шляхом реєстрації комп'ютерних програм як торгових марок і патентування алгоритму програми як процесу.

Ключові слова: об'єкти інноваційних відносин, об'єкти права інтелектуальної власності, комп'ютерна програма, авторські права на комп'ютерні програми.

Останнє десятиріччя характеризується різким підвищенням інтенсивності інноваційних процесів у світі, перетворенням технологічних інновацій на головний чинник економічного зростання й соціального розвитку. Інноваційні процеси в економіці й суспільстві тісно переплетені з функціонуванням інституту інтелектуальної власності. Значна частина інновацій є практичним використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені й придбані суб'єктом господарювання. Багато нововведень базується на охороноздатних результатах інтелектуальної діяльності, що модифікуються в утилітарних цілях.

В інформаційному суспільстві головним інструментом у діяльності широкого кола спеціалістів розумової праці є комп'ютери, а головним елементом у процесі успішної співпраці людини і комп'ютера є програмне забезпечення, яке дозволяє оперативну обробляти інформацію та обмінюватися нею. За умов активної комп'ютеризації та інформатизації суспільства розвиток комп'ютерних технологій та програмного забезпечення, безумовно, повинен бути одним з основних напрямків інноваційної діяльності.

Але потреба чіткого документального оформлення інноваційних об'єктів для їх використання, необхідність забезпечення надійного захисту сутності нових рішень із метою збереження конкурентних переваг та надання інвестиційної привабливості проектам з їхнього впровадження зумовлює постановку питання про введення для комп'ютерних програм окремого порядку правової охорони в цілому як їх змісту, так і форми.

Метою статті є визнання правової природи комп'ютерних програм та виявлення критеріїв, за якими ці програми відносяться саме до об'єктів авторського права, на підставі зазначених вище аспектів обігу комп'ютерних програм надати рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства та приведення його до відповідності з вимогами сьогодення і потреб учасників ринку програмного забезпечення.

Важливе значення для цього дослідження мали праці авторів, які працюють у галузі правового забезпечення інноваційного розвитку та, зокрема, в галузі охорони прав на комп'ютерні програми, таких як А. І. Абдуллін, Ю. Є. Атаманова, В. І. Березанська, Є. П. Гаврилов, А. Б. Гельб, В. С. Дмитришин, В. І. Жуков, І. Е. Маміюфа, Ю. І. Плотніков, П. С. Попов, М. І. Яценко та інших.

Питання захисту об'єктів авторського права ґрунтовно опрацьовані в юридичній науці, проте саме питання визначення правової природи комп'ютерних програм і виникнення авторських прав на них, їх передання досліджені не достатньо. Це пов'язано, з одного боку, з відносною новизною самого об'єкта, а з другого, з тим, що нормотворча діяльність і теоретичні дослідження не встигають за швидким виникненням та розвитком принципово нових відносин.

На думку Ю. Є. Атаманової, покладання на інновації інтелектуально-інформаційної, техніко-технологічної, інвестиційної та конкурентної функцій зумовлює висування до об'єктів інтелектуальної власності, потенційно здатних бути реалізованими як інновації, певних вимог, які визначають властивості останніх, необхідні для досягнення поставлених цілей.

Такими вимогами до результатів інтелектуальної власності, які відповідають властивостям інновацій, на її погляд, є:

- а) наявність новизни;
- б) суттєве підвищення якісних характеристик товару;
- в) промислова придатність;
- г) економічна доцільність реалізації інновацій;
- ґ) формальна визначеність та документальна оформленість результатів досліджень чи інноваційних об'єктів;

д) наявність у складі інновацій об'єктів інтелектуальної власності, виключні права на які підтверджуються правовстановлюючими документами [1, с. 273].

До інновацій входять і комп'ютерні програми, якщо їхній рівень відповідає критерію новизни (локальної чи абсолютної) з формальною фіксацією сутності, а промислове впровадження може виступати головним призначенням розробки, причому економічно виправданим і доцільним. Але виключні права на комп'ютерну програму не можна вважати достатньою мірою захищеними у зв'язку з відсутністю обов'язкової державної реєстрації прав на неї та правоохоронних документів, які визначаються та підтримуються державою з можливістю застосування заходів державного примусу щодо порушників виключних прав, які з них впливають [1, с. 274].

У цьому аспекті визначення сутності комп'ютерних програм наштовхується на дискусійне питання щодо віднесення їх до об'єктів авторського права чи об'єктів промислової власності.

Відповідно до положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, до якої Україна приєдналася і з 25 жовтня 1995 р. стала її членом, а також згідно з п. 4 ст. 433 Цивільного кодексу України та п. 5 ст. 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права» – комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Хоча в США, наприклад, на комп'ютерні програми видають патенти.

Україна багато в чому увібрала у своє законодавство норми права колишнього СРСР, формальною перешкодою на шляху охорони комп'ютерних програм нормами патентного права стало Роз'яснення № 4 Держкомітету у справах винаходів і відкриттів від 13 листопада 1975 р. «Про визнання винаходами об'єктів обчислювальної техніки, які характеризуються математичним забезпеченням ЕОМ», яким передбачалося, що «не приймаються до розгляду заявки на видачу авторського свідоцтва і патенту на винахід, якщо об'єкт, що заявляється, представляє собою математичне рішення задачі, зокрема, алгоритми, програму для ЕОМ».

Нерозповсюдження норм патентного права на комп'ютерні програми (у термінології 70-х років – програми для ЕОМ) і сьогодні мотивується тим, що патентна охорона стосовно програмної продукції має свої істотні складності й недоліки. Процес патентування є тривалим і дорогим, у той час як жорстким критерієм патентоспроможності може відповідати лише незначна частина комп'ютерної програми. Для проходження експертизи в патентному відомстві потрібна ретельна підготовка заявочної документації. З моменту подання документації до видачі патенту в середньому

проходить два-три роки. Тільки після позитивного рішення кваліфікаційної експертизи заявці на патент надається охорона відповідно до патенту.

Згідно із законодавством України комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату. За правовим режимом комп'ютерні програми належать до літературних творів. Правова охорона поширюється на всі види комп'ютерних програм, у тому числі на операційні системи і програмні комплекси, що можуть бути виражені будь-якою мовою і в будь-якій формі, включаючи вихідний текст і об'єктний код. До об'єктів авторського права не належать ідеї та принципи, які лежать в основі програм, ідеї і принципи організації інтерфейсу й алгоритму, мови програмування.

Іншими словами авторським правом захищається текст (код) програми, а не функції, які вона виконує, охороняється лише форма вираження. Це означає, що при захисті комп'ютерної програми має значення код, а не ідея, концепція, принципи. Авторським правом охороняються як оприлюднені програми, так і неоприлюднені.

Авторське право поширюється як на цілу програму, так і на її частину, якщо вона може використовуватися самостійно, наприклад, модуль, бібліотека.

Перевага використання механізмів авторського права зумовлюється також і тим, що в умовах бурхливого розвитку сфери програмного забезпечення більш привабливим є той механізм охорони, що не потребує виконання значних формальностей і часу на експертизу.

Охорона авторським правом є найбільш сприятливою формою захисту комп'ютерних програм. Забезпечити охорону з використанням механізмів авторського права можна відносно швидко, легко й недорого. Сам факт їх створення в об'єктивній формі є підставою виникнення авторського права на дані об'єкти. Термін дії авторського права значний і, як правило, перевищує економічний і технічний термін використання програмного забезпечення.

Авторське право захищає саму програму у формі вихідного тексту або об'єктного коду, а зміст (як ідея, процес, засіб) – авторським правом не охороняється. Отже, охороняється авторське вираження ідеї в конкретній матеріальній формі.

У цьому досить зручні демократичні принципи авторського права, що не потребують перевіркою процедури й практично не встановлюють формальностей. Для захисту авторських прав на комп'ютерну програму за межами України потрібна лише охороноздатність твору за національним законодавством країни-учасниці, якоїсь додаткової процедури одержання охорони шляхом, наприклад, подання заявки й одержання охоронного документа в будь-якій країні, де шукається захист, як це передбачено Паризькою конвенцією про охорону промислової власності, міжнародні конвенції щодо авторських прав не знають. Це також є перевагою авторсько-правової охорони програм, використання яких здійснюється в міжнародному масштабі [2, с. 10]. У багатьох країнах, де розглядалося питання про придатність авторського права до охорони комп'ютерних програм, було отримано аналогічний висновок про те, що комп'ютерні програми потребують охорони зазначеного продукту в тому вигляді, в якому він пропонується на товарному ринку, тобто предметом охорони авторського права є закінчений продукт. Вимогою охороноздатності програм за законодавством ряду країн, як і стосовно всіх інших видів твору, є наявність матеріальної форми вираження. У міжнародних актах також передбачено, що комп'ютерна програма підлягає охороні, якщо вона є оригінальною в тому розумінні, що є результатом власної інтелектуальної діяльності її автора. Ніякі інші критерії не повинні застосовуватися для визначення її охороноздатності. Тому законодавство більшості країн зробило вибір на користь авторського права.

Остаточне міжнародне законодавче закріплення за комп'ютерними програмами режиму об'єкта авторського права відбулося в 1991 році, згідно з Директивою

Європейського Союзу «Про правову охорону комп'ютерних програм». Відповідно до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності СОТ 1995 року, «комп'ютерні програми у вихідному або об'єктному коді охороняються подібно до охорони, що надається літературним творам за Бернською конвенцією». Практично таку ж міжнародну норму закріпив Договір ВОІВ щодо авторського права, відповідно до якого «комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні статті 2 Бернської конвенції».

У країнах СНД, у тому числі й в Україні, підтверджене міжнародне трактування комп'ютерних програм як літературних творів. Відповідно до нього, комп'ютерні програми охороняються, як літературні твори, і така охорона поширюється на всі види програм, у тому числі на прикладні програми й операційні системи, виражені будь-якою мовою і в будь-якій формі, включаючи вихідний текст й об'єктний код.

У той же час необхідно відзначити, що, незважаючи на те, що авторське право і спеціальне законодавство забезпечують основний обсяг охорони комп'ютерних програм, у деяких випадках цього недостатньо. Тому існує можливість захисту комп'ютерних програм шляхом використання засобів патентної охорони, хоча при одержанні патентів на винаходи, пов'язані з програмним забезпеченням і алгоритмами, виникає ряд проблем.

В Україні комп'ютерна програма охороняється лише авторським правом і її не можна «запатентувати», тобто отримати патент на винахід або корисну модель.

Авторське право на комп'ютерну програму не поширюється на закладені в ній ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі, на яких базується комп'ютерна програма (включаючи сполучення, тобто ту частину програми, яка забезпечує діалог із користувачем і сумісність її з елементами апаратури); логіку її роботи, алгоритми і мову програмування.

Таким чином, автор комп'ютерної програми повинен розуміти, що якщо він у своїй програмі виклав якийсь алгоритм розв'язання задачі, то саме цей алгоритм не буде охоронятися. Іншими словами, авторським правом захищається текст (код) програми, а не функції, які вона виконує. Для усунення цього недоліку авторського права останнім часом усе частіше й частіше в Україну подаються заявки на отримання патенту на винахід (корисну модель) із метою охорони й захисту алгоритму (способу) роботи комп'ютерної програми щодо розв'язання конкретної задачі.

Патент на винахід дозволяє захистити змістовий бік програмного забезпечення, патентна охорона поширюється на сутність, утілену в алгоритмі, яка є основною ідеєю програми.

Крім того, патент дає виключне право власності на саму ідею (якщо вона відображена в істотних ознаках формули винаходу) і запобігає її несанкціонованому використанню.

Види реєстрації:

– реєстрація самого коду програми – як об'єкта авторського права. Офіційна реєстрація насамперед дає суттєву перевагу у випадках порушень, суперечок або розбіжностей. Закон установлює презумпцію належності авторського права на комп'ютерну програму тій особі, яка офіційно зареєструвала комп'ютерну програму як об'єкт авторського права. Це звільняє від необхідності спеціально доводити належність авторських прав. І навпаки, якщо хто-небудь буде заперечувати авторське право на комп'ютерну програму, то саме ця особа повинна буде доводити, в тому числі в суді, цей факт. А проблема доведення авторства є досить непростою при захисті авторських прав без свідочтва;

– реєстрація назви комп'ютерної програми – як торговельної марки. Наприклад, аналогів програми «Бухгалтерія 1С» – багато, з такими ж функціями і можливостями, але купують і використовують саме її. Ім'я – це те, що купують споживачі;

– реєстрація алгоритму роботи комп'ютерної програми шляхом отримання патенту України на корисну модель або патенту на винахід як на спосіб (процес).

Для того щоб отримати патент на спосіб (процес) у галузі інформаційних технологій, потрібно описати направлені на досягнення технічного результату спосіб як дію або сукупність дій, які виконуються стосовно матеріального об'єкта за допомогою як мінімум одного продукту.

Але вже непоодинокими є пропозиції про перегляд такого підходу та встановлення поряд з авторським правом патентної системи охорони для комп'ютерних програм як об'єктів, що є результатами інтелектуальної, а точніше технічної, діяльності, але не тільки за формою, а й насамперед по суті. Маючи технічну сутність, комп'ютерна програма спрямована, як правило, на розв'язання якогось технічного завдання й задовольняє функціональні потреби, виступає засобом виробництва, на відміну від інших об'єктів авторського права, які задовольняють естетичні потреби й повинні викликати відповідні емоційні почуття [3, с. 203].

Висновки. Таким чином, правова природа комп'ютерних програм дещо відрізняється від усіх інших об'єктів авторського права. Саме тому слід говорити про комплексний підхід до їх захисту шляхом запровадження державної реєстрації, яка б дала змогу їм увійти до переліку об'єктів, що відповідали б вимогам, які висуваються до результатів інтелектуальної власності, що знаходяться в основі інновацій.

На цей час захист комп'ютерних програм як об'єктів авторського права здійснюється не в повному обсязі, що призводить до неправомірного їх використання та становить серйозну перешкоду на шляху розвитку цивілізованого ринку інформаційних технологій у нашій

країні, стримує міжнародне співробітництво, спричиняє економічні витрати держави, є незаконним із погляду порушення авторського права й завдає величезної шкоди виробникам комп'ютерних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави [Текст] : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.
2. Дмитришин В. С. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні [Текст] / В. С. Дмитришин, В. І. Березанська. – К. : Вірлен, 2005. – 304 с.
3. Дмитришин В. Проблеми удосконалення законодавства України про охорону прав на комп'ютерні програми [Текст] / В. Дмитришин // Актуальные проблемы охраны интеллектуальной собственности : 8-ая междунар. науч.-практ. конф., 6–11 сент. 2004 г., Алушта : материалы выступлений. – К. : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2004. – С. 203–209.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРОГРАММЫ КАК ОБЪЕКТА ИННОВАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ефремова Е.В.

Рассмотрена правовая природа программного обеспечения, освещены положительные и отрицательные стороны защиты компьютерных программ как объектов авторского права. Особое внимание уделено защите не только формы – текста (кода) программы, но и сущности, функциям, которые она выполняет, путем регистрации компьютерных программ как торговых марок и патентование алгоритма программы как процесса.

Ключевые слова: объекты инновационных отношений, объекты права интеллектуальной собственности, компьютерная программа, авторские права на компьютерную программу.

LEGAL NATURE OF THE COMPUTER PROGRAMS AS OBJECTS OF INNOVATIVE RELATIONS

Yefremova K.

Legal nature of the software, highlight the positive and negative aspects of protection of computer programs as objects of copyright. Special attention is paid to protect not only forms – text (code) program, but essentially functions as it does, by recording computer programs, like trademarks and patent applications as the algorithm process.

Keywords: objects innovative relationships, objects of intellectual property law, computer program copyright to a computer program.